

Кириченко О. В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено та проаналізовано основні методологічні підходи до дослідження проблем оперативного-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки.

Ключові слова: методологія, методи, наукове дослідження, оперативно-розшукова протидія, злочини проти громадської безпеки.

Постановка проблеми. Одним із ключових напрямів теоретичної розробки будь-якого явища, процесу, тієї чи іншої предметної галузі є методологія, яка дає обґрунтування самого шляху отримання знань (методів, процедури).

У філософії методологія розглядається як сукупність відправних положень та вимог теорії пізнання, вихідних філософсько-діалектичних законів та категорій і логічних принципів, способів і прийомів, якими наука користується при описі, вивченні й аналізі різних сторін об'єктивної дійсності, а також при пошуку нових знань. Залежно від структури і конкретики методологічного аналізу виділяються два рівні методології: на першому, найбільш високому рівні знаходиться загальна методологія, яка полягає в реалізації загального підходу до вивчення об'єктів та явищ дійсності; другий рівень посідає окрема (галузева, спеціальна) методологія конкретної наукової галузі. Саме методологія дозволяє сформулювати структуру наукової теорії, вивчити закономірності її виникнення, функціонування та змінення, понятійний каркас науки, сукупність використаних при цьому пізнавальних можливостей. Задля досягнення поставленої мети і вирішення запланованих завдань будь-якого дослідження необхідно встановити та розглянути його методологічні засади.

Необхідність у методологічному забезпеченні наукових досліджень виникає, якщо є проблема (теоретична, практична), але невідомо, як її вирішувати. Така ситуація зумовлена тим, що традиційні та раніше використані методи виявляються малоефективними у дослідженні [1, с. 52].

Саме така ситуація спостерігається наразі в дослідженні всього комплексу проблем оперативного-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Методологію як філософсько-правову категорію розглядали у своїх дослідженнях В. Бачинін, С. Гусарев, Д. Керімов, Н. Кушнарєнко, Р. Лукич, А. Новіков, Д. Новіков, К. Петряєв, В. Протасов, П. Рабінович,

О. Тихомиров, Є. Ушаков, В. Шейко, Є. Юдін та ін.

Методологічні засади протидії злочинам проти громадської безпеки розглянуто у працях В.П. Ємельянова, В.С. Комісарова, Г.В. Овчинникова, М.І. Панова, В.П. Тихого та ін. Разом з тим методологічні підходи до дослідження проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки залишилися поза увагою науковців.

Мета цієї статті – визначити та проаналізувати основні методологічні підходи до дослідження проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в науці методологія трактується по-різному. Так, методологія – це система методів пізнання і практики, тобто система принципів, правил, прийомів, способів і засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему [2, с. 68].

Наприклад, А.М. Новіков та Д.А. Новіков під методологією розуміють вчення про організацію діяльності [3, с. 6], К.Д. Петряєв – систему сутнісних аспектів світогляду і теорії (або низки теорій), що визначають дослідницькі принципи науки [4, с. 8], а Р. Лукич – вчення про методи правотворчості і методи правозастосування [5, с. 24].

Є.В. Ушаков зазначає, що методологія має два значення: у широкому розумінні – це сукупність базисних установок, які визначають деякий вид діяльності, у вузькому розумінні – це спеціальна дисципліна, особливий напрям дослідження [6, с. 23].

В.М. Протасов також розглядає методологію у двох аспектах: як вчення про метод та як систему методів, підходів, способів, що використовуються у тій чи іншій науці, теорії для досліджень [7, с. 29].

В.М. Шейко та Н.М. Кушнарєнко вважають методологію вченням про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, яка має чотирирівневу структуру [8, с. 57].

Є.Г. Юдін виділяє чотири рівня методологічного знання: 1) філософський, 2) загальнонауковий, 3) конкретно-науковий, 4) методика і техніка дослідження [9, с. 40-44].

В.А. Бачинін розглядає філософсько-правову методологію як систематизовану сукупність отрефлексованих пізнавальних засобів, що дозволяють дослідити правову реальність в її різнопланових зв'язках зі світовим буттям. Взята в цілому, методологія складається з низки конкретних методів, що виявляють свої сильні та слабкі сторони при вирішенні реальних пізнавальних проблем [10, с. 460].

П.М. Рабінович під методологією юридичної науки розуміє систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [11, с. 618].

Методологію права Д.А. Керимов розглядає як загальнонауковий феномен, що поєднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання (світогляд, філософські методи пізнання та вчення про них, загальнонаукові і приватнонаукові поняття та методи), які вироблені всіма суспільними науками, у тому числі й комплексом юридичних наук, і застосовуються у

процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення [12, с. 6-15].

Таким чином, методологія юридичної науки являє собою складне і багатопланове утворення, яким охоплюються: 1) проблеми структури наукового знання взагалі і наукових правових теорій особливо; 2) закони виникнення, функціонування і зміни наукових правових теорій; 3) понятійно-категоріальний апарат; 4) система методів юридичної науки (методики і процедури дослідницької діяльності).

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, який безпосередньо пов'язаний із процесом державотворення, головним напрямом діяльності держави у сфері охорони прав і свобод людини та громадянина, їх інтересів є протидія злочинності як одна зі сфер соціального управління, що впливає на затримання розповсюдження злочинності. Протидія злочинності в усіх її проявах, напрямках та формах лежить в основі кримінально-правової політики держави.

Суспільство має виступати як система, контролююча діяльність якої спрямована проти факторів, що безпосередньо зумовлюють злочинність. При цьому злочинність є системою, що підриває основи соціального контролю та вносить у різні сфери життя суспільства елементи дезорганізації. Успіхи у протидії злочинності певним чином залежать від того, на користь якої системи вирішуються ці протиріччя.

Злочинність – це органічна частина суспільства. Вона являє собою масове винне порушення кримінально-правових заборон, передбачених кримінальним законодавством, особами, які є суб'єктами вчинення цих злочинів. Як зазначає А.І. Долгова, злочинність має такі якості, як самодетермінація, схильність цілеспрямовано посилити негативні моменти у суспільстві, у зв'язку з чим вона може спричинити не менше шкоди, чим зовнішня загроза національній безпеці [13, с. 6]. І тому не тільки протидія їй або окремим її видам, але й реагування на окремі злочини пов'язані з розв'язанням комплексу складних питань, які стосуються різних аспектів і суспільного життя, і життя особи.

Весь масив злочинності поділяється на кілька структурних різновидів за двома критеріями: по-перше, за особливістю антисоціальної спрямованості злочинного посягання та характером криміногенної мотивації злочинної поведінки винної особи; по-друге, за особистістю контингенту злочинців [14, с. 4]. Види злочинності можуть розглядатися й за об'єктом посягання на ті чи інші цінності, що охороняються кримінальним законом від злочинних посягань. Тобто можна виділити види злочинності, виходячи з назв розділів Особливої частини Кримінального кодексу України.

Одним із різновидів такого поділу є злочини проти громадської безпеки. Слід зазначити, що в Україні відсутні сучасні комплексні монографічні роботи з проблем протидії злочинам проти громадської безпеки взагалі та оперативно-розшукової протидії цим злочинам зокрема.

Вивчення проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки зумовлено сьогодні необхідністю більш чіткого, більш адекватного сучасності рішення. Це пов'язано з трансформацією

злочинності, зміною підходів до реагування на вчинення злочинів у зв'язку з реформуванням кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства і, відповідно, потребує загальної зміни парадигми щодо протидії злочинності.

Взаємозв'язок оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу виявляється перш за все через співвідношення мети та завдань як структурних елементів їх змісту, оскільки як мету та завдання оперативно-розшукової діяльності, що здійснюються в інтересах кримінального процесу, неможливо реалізувати без реалізації мети та завдань кримінального судочинства, так і мету й завдання кримінального процесу здебільшого неможливо реалізувати без реалізації мети й завдань оперативно-розшукової діяльності [15, с. 6].

Проблема оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки має структурно-дисциплінарні зв'язки з проблемами, які розглядаються іншими галузями науки. З одного боку, зазначену проблему слід віднести до прикордонних, тобто вона перебуває на стику декількох наук. Зокрема, проблеми кримінально-правової превенції злочинів проти громадської безпеки досліджуються наукою кримінального права; проблеми аналізу стану та тенденції поширення злочинів проти громадської безпеки, їх детермінанти та шляхи запобігання цим злочинам – наукою кримінологією; проблеми методики розслідування цих злочинів – наукою криміналістикою. З іншого боку, ця проблема має принципово міждисциплінарний характер, що характеризується ознаками комплексної, інтегральної проблеми. Так, проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки в аспекті загрози цими суспільно небезпечними діями національній безпеці взагалі та громадській безпеці зокрема неможливо дослідити без використання сучасних наукових розробок з проблем філософії, соціології, політології, психології, теорії держави та права, національної безпеки.

Проблема оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки має трансформуватися крізь призму теоретичних проблем, зокрема місця оперативно-розшукової протидії в системі протидії злочинності та її сутності, і практичних проблем, пов'язаних із протидією злочинам проти громадської безпеки оперативно-розшуковими засобами, а саме: злочинам терористичної спрямованості; злочинам, які пов'язані зі створенням банд, злочинних організацій та незаконних воєнізованих або збройних формувань; злочинам, які порушують правила поведінки з окремими джерелами загальної (підвищеної) небезпеки.

Дослідження проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки повинно здійснюватися і крізь призму проблем, пов'язаних з організованою злочинністю в частині створення організованих груп, зокрема банд та злочинних організацій, діяльності цих злочинних спільнот; терористичною діяльністю; діяльністю, пов'язаною з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин.

Вирішення проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки можливе лише за наявності стратегії протидії цим

злочинам, котра має виражатися у нормативно-правових актах, спрямованих на забезпечення національної безпеки держави, протидію терористичній діяльності та організованій злочинності, злочинам, які порушують правила поведження з окремими джерелами загальної (підвищеної) небезпеки. Стратегія як спосіб дій є необхідною в ситуації, коли для прямого досягнення основної мети недостатньо наявних ресурсів. Завданням стратегії є ефективне використання наявних ресурсів для досягнення основної мети. Стратегію дій визначає концепція (доктрина), тобто комплекс поглядів, які пов'язані між собою та витікають один з одного, система шляхів вирішення обраного завдання.

Напрацювання стратегії оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки неможливо без існування парадигми національної безпеки, протидії злочинності взагалі та злочинам проти громадської безпеки зокрема. Як зазначив В.А. Бачинін, філософсько-правова парадигма – раціональна методологічна модель високого ступеня узагальнення, що має імперативну силу для багатьох дослідників і пропонує їм розробляти конкретні проблеми правової філософії в русі визначених світоглядних посылки та вихідних пізнавальних принципів [10, с. 573]. Парадигма складається із сукупності наукових досягнень, що сприйняті усією науковою спільнотою в той або інший проміжок часу та слугують основою для нових наукових досліджень.

На сьогодні стратегія протидії злочинності, у тому числі і злочинам проти громадської безпеки, потребує перегляду та удосконалення. Саме на це й буде спрямоване наше наукове дослідження у подальшому.

Важливе місце у структурі методології юридичної науки посідають її теорії та понятійно-категоріальний апарат. Слід погодитися з В.С. Зеленецьким, що успішний розгляд усього комплексу методологічних проблем, що мають значення як для теорії, так і для практики боротьби зі злочинністю, багато в чому залежить від правильного визначення вихідних теоретичних положень [16, с. 170]. Поняття та категорії юриспруденції, зафіксовані у відповідних термінах і визначеннях, є одним із головних інструментів наукового правового дослідження, оскільки являють собою узагальнені результати пізнання суттєвих властивостей, зв'язків та відносин державно-правових явищ. Тому визначальним під час дослідження проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки є з'ясування суті таких категорій, як національна безпека, оперативно-розшукова протидія, злочини проти громадської безпеки. Зазначені категорії слід розглядати у взаємозв'язку з іншими загальними категоріями, зокрема, категорію “національна безпека” слід розглядати з категорією “безпека”, “злочини проти громадської безпеки” – з категорією “злочинність”, “оперативно-розшукова протидія” – з категорією “протидія злочинності”.

Багато дослідників зазначають, що загальна теорія безпеки повинна давати світоглядні та методологічні відповіді на питання, що виникають як у теорії, так і у приватних концепціях безпеки. При цьому її світоглядну та методологічну базу повинні складати прогресивні гуманістичні напрямки філософії, соціології, а також фундаментальні положення ряду інших при-

родничих та суспільних наук (біології, екології, психології, політології, юридичних наук). У спеціальному плані можуть бути використані положення загальної теорії систем, конфліктології, загальної теорії управління, теорії катастроф та ін. [1, с. 54-55].

Особливу роль категорія “безпека” відіграє у правознавстві. По-перше, категорію “безпека” у правознавстві слід тлумачити як суспільну безпеку, безвідносно до того, чи забезпечує безпека захист публічного або приватного інтересу. По-друге, право загалом має своїм призначенням забезпечити нормальне існування і розвиток особистості, суспільства, держави, що передбачає також суспільну безпеку. По-третє, суспільну безпеку в правознавстві потрібно розглядати як фундаментальну категорію, яка має надзвичайно велике методологічне значення в реалізації наукових проблем багатьох галузей права. По-четверте, суспільну безпеку в правознавстві слід розуміти як загальну цінність, котра відповідає інтересам суспільства і громадян, оскільки вона є однією з постійних потреб, яка детермінована природними умовами життя людини, суспільства, людства [17, с. 10-16].

На сьогодні в юриспруденції існують деякі суперечності у визначенні категорій стосовно протидії злочинності, що, у свою чергу, призводить до порушення субординаційних зв'язків між поняттями, плутанини в терміносистемі, тобто лише шкодить практиці протидії злочинності. Пошук розбіжностей між правовими термінами щодо оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки та шляхи їх усунення є одним із головних завдань вирішення зазначеної проблеми.

Висновки. Таким чином, зазначений алгоритмічний підхід надасть можливість визначити основні методологічні підходи до дослідження проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки, методи та засоби наукових досліджень з цієї проблематики.

Бібліографічні посилання

1. Гордиенко В.В. Безопасность России в условиях глобализации (криминологические и социально-правовые проблемы) : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. В. Гордиенко. – М., 2005.
2. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посібник / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – К., 2005.
3. Новиков А.М. Методология научного исследования / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М., 2009.
4. Петряев К.Д. Вопросы методологии исторических наук / К.Д. Петряев – К., 1971.
5. Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М., 1981.
6. Ушаков Е.В. Введение в философию и методологию науки : учебник / Е. В. Ушаков – М., 2005.
7. Протасов В.Н. Теория государства и права. Проблемы теории государства и права / В. Н. Протасов. – 2-е изд., доп. – М., 2001.
8. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарченко – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2002.
9. Юдин Е.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Е.Г. Юдин. – М., 1978.
10. Бачинин В.А. Энциклопедия философии и социологии права. – СПб., 2006.
11. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. – К., 2001. – Т. 3 : К – М.

12. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов – М., 2003.
13. Долгова А.И. Здоровье нации и национальная безопасность как криминологическая проблема / А.И. Долгова // Безопасность и здоровье нации в аспекте преступности. – М., 1996. – С. 3–12.
14. Даньшин І.М. Кримінологія. Особлива частина : навч. посібник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман; за ред. І. М. Даньшина. – Х., 1999.
15. Погорецький М.А. Взаємозв'язок мети і завдань ОРД і кримінального процесу: теоретико-правові проблеми / М.А. Погорецький // Кримський юридичний вісник. – 2008. – № 3 (4). – С. 5–12.
16. Зеленецкий В.С. Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы : монография / В.С. Зеленецкий. – Х., 1994.
17. Панов М. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) / М. Панов, В. Тихий // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 3 (22). – С. 12–13.

Кириченко О. В. Методологические подходы к исследованию проблем оперативно-розыскного противодействия преступлениям против общественной безопасности. Определяются и анализируются основные методологические подходы к исследованию проблем оперативно-розыскного противодействия преступлениям против общественной безопасности.

Ключевые слова: методология, методы, научное исследование, оперативно-розыскное противодействие, преступления против общественной безопасности.

Kirichenko O. V. Methodological approaches to the study of issues of operational combating crimes against public safety.

The author has defined and analyzed basic methodological approaches to the study of problems of operational combating crimes against public safety.

It is noted that the problem of operational combating crimes against public safety must evolve in the light of theoretical issues, such as the place of operational combating in the system of combating crime, its nature and practical issues related to combating crimes against public safety by operational-search means.

The studies of operational combating crimes against public security should also be made in the light of the problems associated with organized crime in the forming of organized groups, including gangs and criminal organizations, activities of these criminal organizations; terrorist activity; activities related to illicit trafficking in firearms, ammunition and explosives.

Solving problems of operational combating crimes against public safety is possible only if the strategy to fight these crimes, which must be expressed in legal acts to ensure national security, combating terrorism and organized crime, crimes that break handling rules of some sources of general (high) risk.

Elaborations of operational strategies combating crimes against public safety is impossible without the existence of the paradigm of national security, combating crime in general and all crimes against public safety, in particular. Today the strategy of combating crime, including crimes against public safety needs to be reviewed and improved.

An important place in the structure of the methodology of legal science is taken by its theories and concepts and categories. Therefore in the study of these problems it is important to find out the essence of categories such as "national security", "operational combating", "crimes against public safety".

Keywords: methodology, methods, scientific research, operational combating, crimes against public safety.

Надійшла до редакції 28.10.2013